

K I K E L E T K O R.

— Mëgërdics Besigthásleán költeménye. *) —

Mily édesen röpülsz felém
Oh hajnalszellő, enyhe lég —
Meg-meglegyintve a mezőt,
S a lányka' fodros kis fejét;
De nem hazám felől jövén:
Szívembe nem fogadlak én!

Dalod mi' szép, oh kis madár,
Virággal ékes zöld mezőn —
Halk énekedtől a berek
Meghitt szívek' szentélye lőn;
De nem hazám felől jövén:
Szívembe nem fogadlak én!

Tavaszzal, oh mily méla hang
Kél, csermely, utaid' nyomán —
Habtükrödet szemlélve, mint
Örül veled a rózsza, lány!
De nem hazám felől jövén:
Szívembe nem fogadlak én!

Szellő, madár, ha erre szállsz
Armenia' pusztáin át, —
S te honi patakocska, bár
Iszap' homálya szállna rád, —
Hazámból, ah, siess felém:
Mint hű rokon fogadlak én!

Simay János.

*) Ezen elsőrangú örmény költő írói jellemrajzát közelebbről hozza
folyóiratunk. Szerk.

Az örmény egyház énekei. *)

Irtá

DR. MOLNÁR ANTAL.

I.

Egy évezrednek során, időszámításunk ötödik századától a tizennegyedikig, nagybecsű gyűjteménye az ünnepi énekeknek keletkezett az örmény egyházban. Sárágán a neve s a tartalma valóban méltó e névhez, mely „gyöngy-sor”-t jelent (sár=sor, ágên=gyöngy). Az örmény egyház főpapjai mindenkoron elfogadták, a hívők soha meg nem szakadt kegyelettel vették körül e gyűjteményt. Az ősrégi eredetnek s a hitelességnek kettős ismertető jelét viseli homlokán s a benne egybefoglalt énekekből az örmény egyház legkiválóbb fiainak hangja beszél hozzánk, patriarcháké, püspököké s tudósoké, kiket mély hódolat környezett életökben, kiknek igen jelentékeny volt a befolyásuk kortársaikra. A hagyomány megőrizte, s a tizennegyedik században Árákel siuniai püspök, István lelkésznek közreműködésével jegyzékbe foglalta neveiket. I. Izsák patriarcha, a kit nagynak is neveznek, volt a Sárágán legrégebbi énekének szerzője (390—440) s őt követték chronologiai sorban: Mezrob (Mástocz), az ötödik század hírneves nyelvtudósa; I. János patriarcha; Chorenei Mózes, a nagy történetíró; Siragi Ananias; Komidas, III. Izsák és IV. János patriarchák; István siuniai püspök (a nyolczadik században), Magistros Gergely tizenegyedik századbeli tudós; I. Péter patriarcha; IV. Nerses patriarcha, a kit „Snorháli”-nak (Gratiosus) is neveznek; Nerses tarsusi és ciliciai püspök (1200 körül), IV. Gergely patriarcha, a ki az egyházi ünnepek számát is szaporítá; s a tizenharmadik század végén és a tizennegyediknek elején Vártán, Klak Jakab és Bluz János tudósok. A legtöbben közülök szerzői a zenének is, melynek dallama szerint éneklék az

*) F. Nève: L'Armenie chretienne. Louvain, 1886. — Le Museon: Revue internationale. T. IV. 1885. — Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft. Bd. V. — Sukias Somal: quadro della storia letteraria di Armenia 1829.

örmény egyházban mind e mai napig az egyes „sárágán“-okat.

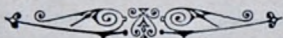
Annak óhajta és szüksége, hogy az egyházi ünnepek jellegét és jelentőségét megjelöljék, képezte szülőökát ezen énekek szerzésének. Az örmény egyház bölcsőkorában Dávid zsoltárait s az ó-szövetségi könyvek énekeit zengedezték a hívők vallásos összegyülekezéseiken; utóbb azonban kíváncsún mutatkozott az egyes ünnepekhez fűződő vallási tételeket külön énekekben is kifejezésre juttatni, a melyek formája és stylje egyébiránt meglehetősen hozzásimúl a bibliai énekéhez. Rythmikus sorokból állanak, legtöbbször kötött méretek nélkül, a szavak értelméhez képest különböző modvláncziokkal alkalmazkodva a zenéhez. Néhol, például Snorháli Nersesnek énekeiben, a formának ritka csinjével és szépségével találkozunk, de itt is mellőzvék a verselésnek s rimbefoglalásnak azon törvényei, melyekhez utóbb annyira alkalmazkodott a középkori örmény költészet. Régi kéziratokon láthatók az egyes szavak s szótagok intonálásának megjelölései is, s ezeket a régi énekjegyeket a Sárágán újabb nyomtatott kiadásai is megőrizték. Huszonnégy a száma a szótagok hangoztatását szabályozó jeleknek, melyekre érdekes világot vetett Petermann berlini tanár az örmények zenéjéről irt becses tanulmányában.

A mult század elején számos ősrégi örmény kézirat került a török fővárosból Konstantinápolyba s egy tudós abbé, Villefroy, egész tevékenységét azok tanulmányozásának szentelte. Találó párhuzamot vont buvárlatainak alapján a bibliai költészet s az örmény egyházi énekek között s egyik munkájában ime jellemzését adta a Sárágán tartalmának:

„A költészetet itt abban az értelemben kell venni, mint a midőn a zsoltárokról s a zsidó énekekről van szó; a vallásos költő tudniillik, menten a méret jármától, átengedi magát az isteni szellemnek, mely őt sugalmazza. Ebből keletkeznek a mi szent könyveink bájai: fenkölt eszmék, nemes hévvel teljes kifejezések, merész hasonlatok, elmés célzások, természetes és megkapó ellentétek, szabatos és lelkes irány: szóval mindaz, a mit valóban isteni ékesszólás teremt magasztos és megkapó képekben, melyek a leghatalmasabb vonzerővel annyira le képesek bilincselni a szellemet, s meglágyítani és magukkal ragadni a szívet.... Aránylag ilyen az örmények

ötödik és hatodik századbéli vallásos költészetének jelleme is. E nemzet tudós, az atheni iskolában nevelt fiai bizonyára ismerték a görög költészetnek művészetét és szépségeit. De a szent könyvekben tökélyes mintái a valóban isteni költészetnek terén a szemeik előtt, nem folyamodtak a világi költészet bájaihoz, hogy megénekeljék örök titkait az istenségnek, s a bámulatos csodákat, melyeket szentjeiben végrehajt. Énekeiknek értékessé tevéséhez nem vélték szükségesnek meghajolni a méret szolgasága előtt, mely vajmi gyakran csak arravaló, hogy a harmonikus lejtésnek fátyolával eltakarja gyengeségét a költőnek, ki egyenlőtlen röptével nem mindig képes a magasztosig fölemelkedni.“

— A befejező közlemény jövő számunkban. —

Ázárián István örmény kath. patriarcha Bécsben.
(Képpel.)

Irta: G. J. G. m.

Tisztelt olvasóink előtt már ismeretes az a tény-körülmény, hogy a sultán által a szent atyának emlékül küldött igen értékes gyűrűt, mint a török állam képviselője, Ázárián vitte az örök városba.

Ázárián István X. Péter patriarcha ciliciai örm. kath. katholikosz (primás) született Konstantinápolyban előkelő szülőktől. Tanulmányait kitűnő sikerrel Rómában végezte.

Felszenteltetése után azonnal megkezdette tevékenységét és oly eredményt mutatott fel, hogy kevés idő múlva nagy észtehetségeért Hászun, az akkori patriarcha, őt első titkárává nevezte ki. Tekintélye oly nagy volt, hogy egyházi főnöke nélküle mit sem tett; a diplomatia legkényesebb ágai-ban is csak őtet használhatta fel, jó modora és megnyerő beszédkönnyűsége miatt. — A későbbi sikerek eléggé bizonyítják azt, hogy a fényes Portával szemben csak is egy ilyen férfiú volt képes az annyira bonyolodott ügyeket ki-egyenlíteni.

Theologiai tudománya oly nagy és alapos, hogy annak idejében az ismeretes ellenzék Mahmud pasa, őtet csípős

gunynyal Aquinoi Szt. Tamáshoz hasonlította. — Emlékszem még a szerény vicarius visszaútasító szavaira, ki a sértő megtiszteltetésre azt az egyszerű választ adta, hogy ő se nem Tamás se nem szent.

Csodált nyelv-értő. Már a 40-es években nagy feltűnést keltett görög-olasz-örmény-török szótárával, melyet fivérével együtt szerkesztett. *) — A patriarcha birja írásban és szóban tökéletesen a kétféle (régi és új) görög nyelven kívül, az ó- és új örmény, az angol, olasz, franczia, latin és török nyelvet; ezeken kívül érti a slav nyelveket, jártas a perzsa, arabs és más európai nyelvekben is.

Nagy fontosággal bír Ázáriánra nézve azon korszak (1870—1882), melyben a Hászunista és Antihászunista zavargások miatt az örmény kath. egyház gyűlölve, meggyengítve, mellőzve, elhagyatva, majdnem megsemmisítve volt és minden segély nélkül úgy állott, mint egy nyomorult szegény árva.

Igaz, hogy — még a legértelmesebb körök között is — találtattak sokan, kik különösen akkor, midőn (1875-ben) az Üdvözítőről nevezett első és fő kath. örmény egyházat a törököknek általadta — hitők szerint — veszedelmes (?) politikájáért hevesen megtámadták. Ezek úgy vélekedtek, hogy joguk van ötet bántalmakkal illetni és Judáshoz hasonlítani, azért hogy épen nagycsötörtökön engedte által az említett „Üdvözítő“ templomot a törökök-, vagy jobban mondva az Antihászunistáknak. — De már három nap mulva átlátták, — és ezek közt volt jelen sorok írója is — hogy a hatalommal szemben daczolni nemcsak helytelen, hanem lehetetlen is; mert saját szemeinkkel láttuk, hogy az „Üdvözítő“ templom, még akkor is körül volt véve egy század katonasággal és 50—60 lépésnyire a templom falának egy ágyútelep volt neki szegezve.

Azonban nemcsak ezen szomorú, sötét és kritikus napok multak el, hanem a körülmények is megváltoztak Ázárián bölcs politikája által. Akkorban az örmény kath. egyház kezéből — két templom kivételével, szemeink láttára — a

*) A becses munka olasz czíme ez: Nuovo dizionario ellenico-italiano-armeno-turco, compilato dai fratelli Aristace e Stefano Azarian. Vienna 1848.

többi mind egymásután, az idegen felekezetek birtokába ment át. A patriarcha menedékhelyen szenvedett; a hivatalaiktól megfosztott világi katolikusok megvetésben részesültek, az egyháziak börtönnel fenyegettek. — Most azonban minden rendben van; az örm. katolikusok szabadalmaikat visszakapták; az alapítványok, templomok — aranyházú sz. Jánosról nevezett egyház kivételével — egytől egyig mind visszakapták az örm. katolikusok hatalmába. — Milyen nagy és dicső elégtétel ez! Ezelőtt 17 évvel, az akkori patriarcha (Hászun) a sultán által számkivetésbe küldetett (Róma) és most a jelenlegi sultán, annak utódját (Ázárián) képviselőjeül Rómába küldi. — Ez mind Ázárián patriarcha, okos és messze látó politikájának az eredménye. — Ázárián 1877-ben szenteltetett fel segéd-püspökké, midőn aztán Hászun a bibornoki kalapot elnyerte (1881-ben), a Konstantinápolyban összegyűlt érsekek majdnem egyhangúlag ötöt választották meg katolikosznak (az örmény egyház primásának); e választást a fényes Porta nemcsak megerősítette, hanem egyúttal a patriarchai méltósággal is megtisztelte Ázáriánt. *)

Ázárián patriarcha Rómában tartozkodása alatt azon kívánságának adott kifejezést, hogy szeretné az újonnan megválasztott és XIII. Leo pápa ő szentsége által salaminai érsekké kinevezett Áydinián Ársént a bécsi mechtáristák főpapját fölszentelni. Ezen kívánsat csak dicsőségére szolgált a mechtárista társulatnak. — A készülődések a nagy ünnepélyre már ápril hó elején megkezdődtek.

Ápril 7-én délben érkezett a patriarcha sürgönye Münchenből, mely tudatta, hogy azon nap érkezik meg a villám-vonattal Bécsbe este 10 $\frac{1}{2}$ órakor. — Az új érsek meghagyásából a társulat vicarius dr. Hunánián Leo atya, meg a főpát titkára, dr. Thumáján János atya a nagy vendég elébe utaztak St Pöltenig. Az érsek maga első assistensével a vaspálya állomásnál várta a patriarchát, a társulat összes tagjai pedig a kolostor nagy épületében fogadták a várva várt katolikoszt.

*) A patriarchai hivatal nem kizárólagos egyházi méltóság, viselték ezt világi egyének is; a patriarcha képviseli a kath. örm. nemzetet a fényes kapúval szemben. Ennek a méltóságnak jelvénye arany gömb kis kereszttel, ezt — ünnepély alkalmával — mindig a patriarcha előtt viszik. — Ezenkívül Ázárián előtt viszik a primási kettős keresztet és a püspöki pálczát.

Az ünnepélyes fogadtatás azonban, az ezen czélra díszesen felékesített érseki lakban történt. Az igen csinos, nyomtatásban átadott üdvözlő-beszéd többek közt kiemelés, hogy e „falak nem szeszithetik ő nagyméltóságát olyan fényes fogadtatásban, milyent Róma készített számára; de itt határtalan szivesség és kimondhatatlan öröm környezi a kath. örmény egyház fejét. Ezen látogatás a társulatra nézve megbecsülhetlen kitüntetés..... Isten hatalmas keze őrködjek ritka egyháznagyunkon, a jó atyán, ki nemcsak eddig viseltetett kiváló szeretettel társulatunk iránt, hanem jó indulatának jelen alkalommal is fényes jelét adta, midőn nem retentve vissza a hosszú út fáradalmaitól, eljött hozzánk, hogy egy szeretett testvérré az Ég áldását lekérje és őtet érsekké felkenje.“

A patriarcha meleg szavakban köszönte meg a tanusított nagy szivességet. „Különben is szándékom volt — mondá — e tudós és érdemteltjes társulatot meglátogatni, melynek minden egyes tagja, tudománya és szeplőtlen életével kiválóan támogatja és segíti őt nehéz állásában, melyet mint kath. örmény egyháznagy Keleten elfoglal. — De eltekintve ettől, ez alkalommal kötelességet jött teljesíteni, mert fel akarja — Isten segítségével — szentelni és kenni azon kedves és nagyrabecsült egyéniséget, ki neki földije.“

Ezután az érsek kérésére, a jelenlevőknek áldást adott; 11³/₄ órákor pedig háló-termébe vonult.

Ápril 8-án látogatást tett a patriarcha, a generalis vicarius kíséretében, többek közt, a pápai nuntius Vanutelli bibornoknál, Kálnoky külügyministernél; Sadulla pasa, török nagy követnél és másoknál.

Ápril 9-én, nagy szombaton délután 5 órákor tartotta a patriarcha a feltámadási körmenetet nagy segédlettel. Feltűnt e nagy-szerű egyházi ünnepély Ázáriánnak, ki ehhez hasonlót nem látott a török birodalomban lakó keresztények közt, hol általában minden keresztény templom, házak- és falakkal úgy van körülvéve, hogy tornya közélről ki ne látszassék és a hol úgy kell harangozni vagy csengetni, hogy ezek hangja 20 háznál tovább ne terjedjen.

Ápril 10-én (húsvét napján) délután egy órákor fogadtatott a patriarcha ő Felsége a király által, a kihallgatás 13 perczig tartott.

Azon nap a bucsüestély alatt a társulat díszes albummal tisztelte meg a nagy vendéget. Az album nagy folioalak, és széles, német renaissance kerettel van ellátva. Tartalmát e czélra készült rimes versek és prózában írott szép üdvözetek képezik. Az üdvözetek hét nyelven (örmény, latin, francia, török, angol, német és olasz) vannak szerkesztve.

A patriarcha a megtiszteltetésért hálás köszönetet mondott. — Mivel az egyházi ünnepély sikeres leírását más toll küldötte be Armeniának számára (Bécsben tartozkodó ezen munkatársunk czikkét is jelen számunk közli, l. alább); azért én csak azt kívánom megjegyezni, hogy a nagy oltáron — az egyház be volt sötétítve — 346

darab gyertya égett, (ebbe van bele számítva a tiz darab gáz lámpa is.) — Négy, nagy, gúla alakú tarton égett 160 darab gyertya; a a legalsó a földszintől $4\frac{1}{2}$ láb magasságban, a legfelső pedig 45 láb magasságban világított.

A patriarchalis misének zeneszerzője maga Áydinián Ársen érsek. E misét, mely a szerző nevééről nyert nevezetet, Böhm udvari karmester adta elő. — A zene legsikerültebb és legkitünőbb darabjai voltak: a „Chorhurt“, a „Szurp Ászdvádz“ (Trisagion), a „Kriszdosz i mecs“, a „Hájr mjer“, az „Orhnutjun“ és a „Jéglici ánun Deárn.“

Az egyházi ünnepély bevégezte után, tartatott az érseki lakban a villás reggeli. — Ekkor adattak át, a felszentelt új érseknek Európa több városaiból érkezett üdvözlő sürgönyök.

Reánk nézve a következő erdélyrészi táviratok az érdekesebbek. — Placsintár Dávid, Szamosujvár város polgármestere örmény táviratot küldött, mely magyar fordításban így szól: „A szentséges patriarcha, az örmény katolikosz által érsekké történt felszentelése alkalmából, városunk nevében nagyrabecsülésemnek adok kifejezést.“ — Csákány Adeodat, szolnok-doboka-megyei főesperes latinul ezt sürgönyözte: „Ad solemnita magnificae consecrationis e finitimis gloriosi imperii austriaco-hungarici, civitate nempe Szamosujvár in Transilvania, in persona comparere nequiens, piensissima filialis dilectionis, adhaesionis et infucatae fidelitatis vota humillime depromo et plurima coelestia bona cordicitus exoptans, inter piissima sacrarum manuum oscula benignitatis Excellentiae vestrae impensissime recommendatus sum.“ — Bárány Lukács szamosujvári-örm. kath. plebános, örményül ezt a táviratot küldötte: *Ի դիմաց կարծուիկ հայ ժողովրդեան մերոյ հայոց բաղարի, Գերապայծառութեանդ յարեւախիսոյս օծման առթիւ, ընդունեցէք խոնարհ միմարմնս եւ կի համբարեմ Գերապայծառութեանդ եւ սրբազան պատրիարքին զօնոս.* — (Magyarul: „Fogadj a Nagyméltóságod a szamosujvári örmény kath. közönségnek általam tolmácsolt alázatos nagyrabecsülését, ki csókolom Nagyméltóságod és a szentséges patriarchának kezét.“

Ávedik Lukács, erzsébetvárosi örm. plebános is sürgönyileg üdvözlötte az új érseket. Csik-Szépvízi örmény plebános Farád Simonnak — német nyelven — sürgönyözött üdvkivánata így hangzik: Hochdero feierlichsten Consecration, genehmigen Euer Excellenz, die hiemit zollenden Glückwünsche zum Wohl und Segen der armenischen Congregation und mit hochdero gnädigsten Erlaubnisz, bitte ich dem hochwürdigsten, hochgeborenen Herrn Herrn Patriarchen, Stephan Petrus v. Azarián, als dem Oberpriester meiner Nation, meiner unterthänigsten Handkuszu ausdrücken zu wollen.

Az ebéd 6 órakor vette kezdetét.

Az ebédlőben, mely ő Felsége a király, királyné, Rudolf trónörökös és Stefania trónörökösne képeivel, Bábik, Ázárian és Boságián érsekek szobraival és külföldi virágokkal volt felékesítve, a következő jelentékeny személyeket láttuk. Ott volt: Ganglbauer József, bécsi ér-

sek, Vanutelli bibornok, pápai nuntius, Angerer segéd-püspök; dr. Gruscha az osztrák magyar hadsereg püspöke; Nehriman khan, perzsa nagy követ; Szögyény külügyministeriumi osztály-főnök; Kutschera, kormányzósági elnök-helyettes; Enrenberg gróf, Pasetti báró, Hermann lovag, Kraus báró, Zwidenek báró, Nousret Sadoullah bej, a török nagy követ fia; Artaki khan, a perzsa attaché és titkár; Uhl, Bécs város polgármestere; Lollok pazmaneumi rector, Hauswirth bencés főapát, dr. Heinefetter kat. egyházi referens; P. Bacher igazgató; Mayer, a királyi palota plebánosa (Burgpfarrer); Pfersmann lovag; Monsignore Tarnassi, a pápai nuntiatura auditora; Marschall perjel, a Votiv templom plebánosa; Monsignor Ammoni, a pápai nuntiatura német secretáriusa; Mehemet bey, török attaché; Stöger kanauk; Leonhardt lovag; Entlicher igazgató; dr. Bergmann, a pázmániták tanfelügyelője sat.

Ebéd alatt Pános z Gergely zenemester vezetése alatt, 16 személyből álló zenekar játszott. Pános párisi születésű örmény, tanulmányait kezdette Párisban, folytatta Drezdában és végezte — nagy sikerrel — Bécsben. Erre az alkalomra szerkesztett is kitűnő zenedarabot.

Az ebédnek 9 órakor lett vége. 10 óra 30 perczkor a villámvonat csengetyűje értésünkre adta, hogy elérkezett az elválás ideje. A nagy patriarcha útrakelt Konstantinápoly felé... Elment; de itt maradt felejthetlen emléke annak, kit tudománya-, szívjósága- és műveltségeért, de különösen a kath. egyháznak Keleten tett kiváló szolgálataiért mindenki nagyrabecsül.

Ázárián patriarchát ezen sorok írója utoljára 1876-ban látta.

Azt, hogy a nagy vendég, mily fogadtatásban részesült és milyen meglepéssel távozott Bécsből, eléggé mutatja a következő két — lakonicus stylusban fogalmazott — sürgöny, melyek egyike — Ázárián elindulása előtt — Rómába, a propaganda elnöke-Simeoni bibornokhoz és a másik Konstantinápolyba Monsignor Ászláníán patriarchai helyetteshez küldetett. Az első olasz nyelven van írva és így szól: *Presente nobil concorso, gran pompa, publico entusiasmo, consacrai oggi Monsignor Aidin, impressione ottima -- accolta dall' Imperatore, ministri e deputati con onori. — A második francziául van írva és így hangzik: Aujourd'hui consacré évêque monsignor Aidin avec pompe extraordinaire, orchestre armenien, au diner portais santé sa Majesté; enthousiasme general; presents nonce, cardinal, archevêque, ministre, ambassadeur, aristocratie. Reçu par Empereur et partout avec grands honneurs; pars dans deux heures... Communiquer Teofilo, Philippe.*

A bécsi Extrablatt ebből az alkalomból bemutatta ugyan olvasóinak a nagyérdemű patriarcha arczképét; de mivel e másolat egy régi (1878) felvételtől történt, nem nagyon sikerült.

A kátholikosz kérésünkre Bécsben lefényképeztette magát, erről készült a füzetünk elején közölt kép, mely hív mása Ázárián — az örm. kath. ciliciai primásnak.

Arám. Kr. e. 1800.

Irta

MARKOVICH JAKAB.

Armenia e korszak szürkületében méltán tündöklék a nemzeti fejlődés eme legnagyobb munkásának nevével, ki habár egymásra torlik a veszély, szilárd kézzel ragadja meg a kormányt biztos révbe vezetendő a hányatni kezdett s alakulás alatt álló államhajóját. A felhők már atyjának végeiben szedték a zivatar-anyagot s most már emelkedett az özön, mindent elnyeléssel fenyegetvén. Mint olyan, ki a rohamosan fejlődő időnek keretébe teljesen beillett, nem késett nagy mérvű előkészületeket tenni a jelenkező ellen-ségek ellen indítandó hadjáratra. Nem kis bajt halmoztak össze a korábbi századokban az ország határain belül tan-yázó számos idegen ajkú, de a létező viszonyokhoz simúl-ni késedelmes népségek is; mintán azonban törekvéseik felha-gyása irányában Árámnak béketűrése jóval felülhaladta a várakozást, tömeges kiűzéssel azok zaklatási rendszerének véget vetett. Az éleselmű honatya tudta, hogy a gyöngéb-beket, kik a legelső göröngytől is visszarettennek, a csata-zaj valamely magaskedvű rajongásba nem hozhatja; azért, mellőzve azokat is, kiket inkább a hirtelen felpeszsdülő véralkat heve szokott elragadni, a veszély idején pedig szalmaszál után kapkodniak: csak azokat gyűjti maga körébe, kik szívők lángoló érzelmeivel szövetkeznek az ő honsze-relméhez, s önkényt ajánlkoztak a honszolgalatára, melynek győzelméért az élet sem látszik áldozatnak. Ily lelkiületű, mintegy ötvenezernyi környezettel, melynek az atyavezér iránti kegyelet kettőzé erőit, nevezetes gátot szegezhetett az ellenhadaknak. Ismerkedjünk meg ezekkel közelebbről.

A keleti könyvekből kiviláglik, hogy az Indus közelé-ben, Arius vagy Erus vagy Oxus partjain egy Iránnak ne-vezett régi birodalom alakult, mely csak hamar érintkezésbe jött az assyrok-kal s talán az egyiptomiakkal is. Bactriaiak, médek és perzsák képezék azt, kik a zend nyelvet s annak szójárásait beszélék s közös névvel ariusoknak, vagy is erő-sőknek, hősőknek nevezték magukat. Az áriusok által beszélt

zend és pehlvi nyelvek a szanszkritnak szójárásai. A nyelvek összehasonlító elemzése folytán a szanszkritban föltalálhatni a latin, görög és német nyelvek nyelvtani formáit és gyökei.... Innen azt lehet következtetni, hogy a nagy tér Indiától nyugoti Európáig tele van nyelvekkel, melyek a legszélsőbb, pontok rokonságában részesülnek. A georgiai, örmény, osset alán, afghan, újabb és régi perzsa vagy is zend és pehlvi nyelvek, indo-german nyelvek, a szanszkrit legközelebbi rokonai. ¹⁾

Aria — Ari, Eri — a régi földírók szerint is az egykor oly roppant perzsa birodalom egyik tartománya, a mostani Khorasan, melynek földje igen termékeny, kivált jó és sokáig tartható borairól híres. Chorenei Mózes földrajza szerint Aria vagy is az Arik országa, mely Media és Perziával határos, az Indiáig terjed s a Hyrcaniai vagy Káspi tengert érinti. — huszonöt tartománya közt emlittetik Hyrcania, Pahlia vagy Parthia. Az örmény írók szerint Aria, a perzsa végszélektől a chinai nagy sivatagig terjedt, melyet általában Chus, Chusok földje, keleti Chus és Chusdi Khorasánnak nevezik és Oxuson inneni és túli két főrésztre oszlott. Az Oxuson túli ma Turán, az inneni Irán név alatt ismeretes, mely földrész egyik ünnepezt írók szerint hajdan, az általa hun-magyar scytáknak vallott népektől lakatott. ²⁾

Az ariusok ³⁾ egyik törzse, a méd-baktriai faj, Armenia keleti határszomszédja első vala, mely a harcziás Nukhar Mates vezérlete alatt már két év óta megdöbbszentő haderő szakaszokkal az országba becsapván, annak délkeleti végszéleit „Chusok módjára“ tűzzel-vassal pusztította,

¹⁾ Cantu C. I. k. 209—10 l. és II. k. 2-ik kiad. 390. l. — Cantu C. azon fölfogása ellen, — hogy az örmény nyelv külön írásjeleket, csak a 14-ik század után nyert döntő bizonyítékok, a mindég megelőző tisztelet érzelmével, a maga helyén hozatnak fel.

²⁾ Lukácsi. A magyarok őselei 126. l.

³⁾ Az »ári« szóra vonatkozólag nem szükséges hosszason bizonyítani, hogy az, az örmény *արի* ári gyökben teljesen föltalálható, melynek jelentménye: hős, bátor, erős. Az ári többese árik = méd, perzsa; *արի* ájr férfi, férj; *արու* áru, him; *արարի* árakhini, erényes; *Αρης*, Mars és *ἄριστος*, optimus vel egregius (sicut Mars). Tehát, valamint a fennebbi, úgy ezen magyar szókat is: erő, erős, erény, dr. Szombathy Ignácznak az »ári« örmény gyökből kell kibontania.

s őrhadaival megszállva tartotta... De jó a fizető óra s Armenia a véres csaták mezejére lép; Áram maga keresi fel ellenfelét s népe élén váratlanul, mielőtt a reg kifejlett volna, megtámadta a médnek délceg, fiatal harcosait. Mintha a győzelem nevéhez lett volna bűvölve, úgy futottak onnan, ahol ő megjelent s azokat szétrebbentvén, maga Nukhár is fogolylyá lett s így leesett kezéről az országot sanyargató vas-keztyű — A vizsgalat alá vett multnak peres ügyeiből lerovatlanul maradt tényeiért Armavir városába vitetvén a borús sejtelmében hánykodó Ari (Nukhár), homlokán át egy magas toronynak falához szegeztetett ¹⁾ Ez alkalommal Mediának része Oxus vizének nyugoti ágáig vagy is Zariáspáig — ahol a hasonló nevű Zariáspe utóbb Bactra és Balch város feküdt — Arméniához csatoltatott.

A mai korszellemnek humánusabb ajkairól részvétteljes szavak lebbennek el ily martialis eljárásban részesült bajnok fölött; azonban jól fölfogva azon kor szellemét és jel-szavát „Jaj a legyőzötteknek“ s a szerint ítélve a cselekményeket: Áramnak ezen ténye nem fog szokatlannak feltűnni a maga borzasztóságában is. Fájdalom! ma is az igazság szigorát nem mindenütt a keresztény testvéri szeretet olajával szokták puhítani.

Miután Áram, Nukhárnak fényes terveit keresztbe szel-dele, lelkesült sergével a délszaki részeket pusztító babyloni Barzam ellen vonult. Nem vetett vakot itt is a hadisze-rencse kockája; a negyvenezer gyalog és ötezer lovasságból álló ellensereg megveretett, s a szétvert haderők maradvá-nyait Áram a Gordiei tartományon át Assyria téreire úzi, ahol Barsam is elesett. Ily fényes siker hatalmas indok vala, hogy Áram iránt övéi a legszélesebb bizalommal le-gyenek s igaz hűséggel álljanak a haza szent ügye mellett; erre pedig észelve a nehéz körülményeket, fölöttébb szükség vala; mert újra és mindég feketébben tornyosultak a vész-fellegek. Az ország nyugoti részén bőszerű erővel csapott fel a háború irtózatatos lángja. Ha a dolgok élén álló a vész idején retteg, már elveszett; mert az ingadozót senki sem támogatja, tartva attól, hogy romjaival agyon nyomja. Áram-

¹⁾ Dr. Molnár Antal «Armenia» 3. sz.

nak mindent magával ragadó bátorsága képes volt a ten-
gerbaj közepette is országát nem csak megmenteni, hanem
annak határait átgondolt terv szerint új nevedéssel kiter-
jeszteni, ezekből az ellenségtől kitisztított keleti részeket a
Siunik, a délit pedig Haik unokája, Kádmusnak ivadékaira
bizván, őmaga negyvenezer gyalog és kétezer lovassággal Cap-
padociának tartott, hol a Cham-fajú Bájábisz, a Fekete- és
Földközi tenger közti nagy területet vas karjai közt sanyar-
gatva birta, s készülöben volt fegyverét Áram ellen fordítani,
kitől azonban Áram nemcsak csatákat elfogadni, hanem el-
lene támadólag fellépni sem késett; minek eredménye lön,
hogy a tönkrevert Bájábisz nagynehezen tudott a Földközi
tenger szigeteire vonulni, honnan többé zaklatásait észrevét-
lenül nem úzhette. A meghódított tartományt Áram or-
szágához csatolta, s annak kormányzását a tervező szellemű
Mésákra bízta, tizezerből álló katonai gyarmatot hagyván
hátra a tartomány biztosítására. Minthogy e tartomány a
sajátlag vett ország határain kívül volt, azért az „első ör-
mény tartomány“-nak neveztetett. Ezután a néptelen helye-
ket új gyarmatokkal benépesítvén, ezekből alakult az első
után a második, — harmadik örmény tartomány. Ezen or-
szág rész Kamirk területével, vagy is Cappadociának egy ré-
szével együttesen képezte Kis-Armenia négy tartományát.¹⁾
— Az utóbbi negyedik tartománynak eredeti neve Zofk,
Sophene. — Nagy-Armeniában fekvő harmadik örmény tar-
tománytól Eufrát által választatik el.²⁾

Áram, hogy a hódítmány lakóit országa érdekeihez
szorosabbra fűzze, a honi nyelvnek pedig szélesebb kört nyisson,
meghagyá, hogy a haik (örmény) nyelvet megtanulván azon közle-
kedjenek. Ezt pedig az elmék jelen lidérce „nemzetiség,“ mint

¹⁾ Főhegysége: Antitaurus. Folyói: Halys, Kisil-Irmák a Fe-
kete tengerbe, és Melas, mely Nagy- és Kis-Armenia határfolyójába
Eufratesbe ömlik. Főbb városok: Melitene, Samosata, Sebastia, Nico-
polis, Mazaea (Mázsák) vagy is (utóbb) Caesarea, Naziänz sat.

²⁾ A hellen írók utóbb, a görögök által elszakított örmény
részeket negyedik tartománynak nevezik; azonban annak ugyanazon
írók általi leírása nem ugyanegy a fönnebb ismertetett negyedik
örmény tartománynyal. Mire nézt Chorenei Mózes nem helyeslőleg
nyilatkozik. I. k, 13. fejt. Csákédsián Efrem.

császsó ellenére azért is könnyű vala létesíteni; mert a „legfőbb jog“ elvnek sziklája a szolgaság ama korszakában, élesebbek valának. Mésák az új hódítmányban fallal kerített várost épített, s azt önnévéről Mésáknak nevezte, (melynek jelentménye „földész,“) a nép pedig azt, minthogy abban az „ê“ betű néma, saját kiejtéséhez idomítván Mázáknak vagy Mázákának nevezte.

Ez időben Assyrianak úra az örmény hagyományok szerint Ninus volt, ki önteltségében szét akará rombolni a régi állapotokat s helyökre saját műveit helyezni; ezekből minden előkori régiséget s okmányt megsemmisített, hogy a történelem csak róla szóljon. Ninivét a Tigris partján kiterjeszté, száz lányi magas fallal kerítvén azt. Világ uralomra vágyván gyűlölettel fölfegyverzett szemmel nézte Áram nagyságát, a mely nehogy az ő fényét elhomályosítsa, azon ürügy alatt, hogy ösatyjának Nemrodnak Háik által történt halálát megboszulandja, nagyszerű készüléteket tett; de gondolatba ejté őt a körülmény, miszerint a tettek igen élesen szólottak arról, hogy Háik népe Áram alatt is ősjellemét mindannyiszor érvényesíteni képes volt. A kétes kimenetelű játékból ellene fölmerülhetendett baj tekintetéből szenvedélyes zuhatagát gáton tartja s szándékát a barátság köpenye alatt elrejtvén, fényes küldöttség által Árammal szövetségre lépett s Ázsiában kivivott rangját elismerte.

Siciliai Diodor Barzanes örmény királyról tesz említést, „kinek országába Ninus berontván, több várost meghódított s földült, miáltal a népet iszonyú rettegésbe hozta. Ninus az ajándékokkal elébe menő s országaival hódoló Barzanes iránt nagylelkűséggel viselkedik, őt királyságában meghagyja s barátjának nevezi azon föltét alatt, hogy Ninussal egyeségben éljen, hadjárataiban haderő-készlettel és eleséggel segítségére legyen.“¹⁾ Ezen előadás nem fog döntő súlylyal birni arra nézve, hogy itt Barzanes alatt csakugyan Áramról van szó. Eltekintve attól, hogy a görögök gyakran megvál-

¹⁾ Ninus quibusdam Armeniae urbibus in potestatem redactis, Barzanes rex viribus impar cum multis donis occurrens et se et regnum ejus potestati permisit. Huic Ninus magno usus animo Armeniae regnum restituit, commeatu et militibus imperatis. Diod. Sic. Bibliotheca. III. k.

toztatják más nemzetek s azok királyainak neveit, ezen előadás csallhatlanságába sehogysem lehet megnyugodni; mert ezen korban nem Barzanes, hanem a hősnek („Ári“) címzett Áram volt Armenia fejedelme; Áram Barzan (Parsám) fölött fényes győzedelmet vivott; Áramnak Ninussali viszonyára nézve, az előadottak szerint a honi történetkönyvek más lapokat tárnak fel. Chorenei Mózes az örmény történelem atyja, a tudomány fegyverzetében nagy sikerrel küzdött az őskorral, kikérdezte felőle a nemzeti hagyományokat, az idő romboló árából kimentett és megőrzött sok biztos történeti adatot, s minthogy minden állítására bizonyítékot hoz fel, a hitelességnek nem kétes becsű okmányával van ellátva. Öszinteségét illetőleg nemzete s annak királyai hibái-bünei iránt nem szenved kegyelet vérbőségben s azokat nem kimélve, hanem ahol kell, vasvesszővel csapdosva oly igazságokat mond, melyeknek halásától zúg a fül, szédül a fej. — Az élet keserű súlya alatt megöszült, a sírhoz közel álló egyénről föltehetni, hogy Áram tetteit elősorolva irtózott volna a történeti igazságot arcul verni?

Áram ennélfogva Ninusnak korántsem hűbérese, hanem méltó ellenfele, a Haik alatti ősi nagyság csillagát új ragyogásba hozván, méltán képviselhetette az általa súlyos gondok terhe alatt megmentett és éjszokról a Kaukázi bérce-kig kiterjesztett és bölcsen szervezett államot. ¹⁾ Egyike vala a legtiszteltebb ősatyáknak, kiket a honi történelem felmutathat. A hír szárnyaira vevé nevét, az ő kora a nemzet nagyságának kora volt, oly nagyságnak, hogy az általa előidézett történeti események folytán neve elég fénynyel birt arra, hogy a külnemzetek róla neveznék el az országot „Armenia“ és a nemzetet, mely fölött uralkodott „Armenus“-nak. A csaták irtó vasa, mely hosszú évszázadok múltával Armenia állam-életének véget vetett, nem vala képes megsemmisíteni Áram nevét; minden összeroskadott, Armenia megfogya bár, még főnnáll népével, reményeivel.

¹⁾ Aram signala son courage contre les Medes, contre Ninus regna sur une partie de l' Assyrie, et joignit les talens de la paix aux talens de la guerre. Hist. d' Armenie. Vaillant de Florival. Venise 1841.

Ha a had és béke idején egyaránt jeles Áramra vonatkozó, előrebocsátott nemes vonásokat egy teljes képben összpontosítjuk, tökéletes mérvben igazolva lesz a neki adott tiszteletcím „honszerető,” ki, mint ilyen hazáját szabaddá és boldoggá tevén s azt Árá fiára bizván, változva derüs és borúlt életpályáját befejezte, dús fényt terjesztvén nemzete fölött.

E helyt nem lesz fölösleges fölemlíteni, hogy némelyek a Jáfet eredetű örmény nemzetet semitáknak mondják Áramtól; ¹⁾ hanem ezen állításnak csak annyi érvénye van, mint a következőknek: hogy a médek a bővöléseiről ismeretes Medeiától, Jázon nejétől erednek. Strabó szerint a zsidók Kréta szigetére menekülván, onnan Lybiába jöttek s a kretai Ida hegyről Judaeusoknak neveztetnek, később Egyiptomból elszélednek Jeruzsálem és Juda vezérlete alatt, 5. k. 2. fej. Justin szerint Mózes, József pátriárkának fia, Áron Mózesnek a fia, ki egyiptomi pap volt. ²⁾

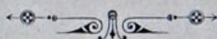
Mindazáltal az örmény nyelvnek viszonyát a semita nyelvekhez nem lehet tagadni; minthogy az országot délnyugotról syr, assyr és kald sat. semita fajú népek környezték, Asszýriával határos tartományait syr és assyr gyarmatok népesítették. — Azt sem mondhatjuk alaptalan mesének, a mit Herodot (7. k.) a történetírás atyja, ki öt századdal a ker. időszámítás előtt az akkor ismert világot beútaza, és Byzanti István az örmény és fryg nemzet közti összefüggés- és fajrokonságról mondanak; mert az örmények magukat Thogorma és Askanáz fiainak vallják; már pedig a szentírás magyarázók egyhangú tanutétele szerint Askanáz, kisebb Frygia, mely hajdan Askenáz nevet viselt. Továbbá, ha mint Herodot állítja az örmények a frygeknek s ezek viszont a thrákoknak voltak legközelebbi rokonai, akkor a frygek és thrákok ősatyjai az örmény felföldről vándoroltak volna nyugot felé, hol Kis-Azsia keleti határán keresztül törtek a szyr törzseken s tovább folytatván útjokat nyugot felé, a semi törzseket Kis-Azsia közepéről a Tauruson át a Középtenger s az Aegaei tenger partvidékei

¹⁾ Genes. 10, v. 23.

²⁾ Tam certa quaedam ut probari, tam absurda quaedam, ut refutari non debeant. Maldonat.

felé szorították. Itt a Kis-Azsia közepén emelkedő felföldön a phrygek meg is állapodtak, és mint ügyes földmivelők ugyanolyan földmivelő és pásztorkodó életmódot folytattak, mint az örmények. A thrákok ősatyjai tovább éjszak felé vonultak Bythiniába a Bospuroson át s a tengerszoros tulsó oldalán azon országot népesítették meg, mely a Balkán hegység alatt a Fekete-tengertől az Adriai-tenger partjáig húzódik.¹⁾

A történet- és régiség buvárok Ninust, úgy szintén Semiramist, aki Armenia történelmében oly nagy szerepet vitt, mesés alakoknak, soha nem létezett személyeknek állítják. Igaz ugyan, hogy a történeti kutatás növekedett terjedelmében, izmosodott alaposágában: azonban eme rég leltűnt időkre vonatkozó honi hagyományok ép úgy nem mellőzhetők Armenia történelme legrégibb korszakát illetőleg, mint nem lehetne kiküszöbíteni a görög történelem mondai részét a történeti összefüggés és más, abban gyökerező művelődési adatok hátránya nélkül.

A keleti akadémia ügyében.

Mióta alkotmányos életünk várva várt hajnala földerült, talán egy szakma sem mutathat fel oly nagy haladást — minden hiányai daczára — mint az oktatásügy. E téren 1868-tól fogva két férfiú vitte a vezéri szerepet lankadatlanul, önfeláldozással: a boldogult báró Eötvös József, ki a népnevelésnek veté meg alapját azon idealis szempontból, mely a közművelődést általánossá és önmagáért becsültté tenni törekszik; és ielenlegi közoktatásügyérünk, ki a tudományos szempontot a realis irányért is kívánja érvényesíteni; érvényesíteni a vele járó szellemi s anyagi előnyök megszerzése érdekében is.

Trefort minster ur őszinte barátja minden czélszerű intézmény hazánkban leendő megvalósításának. Mint ilyen mutatá be magát akkor is, midőn az országgyűlésen a ke-

¹⁾ Duncker, Ó-kor. I. köt. 489. 1.

leti akademia felállítását sürgeték, de az a jelenlegi viszonyok közt felállítható nem lévén, az eszmét nem ejté el, sőt enqueteot hívott egybe annak a kereskedelmi akademiával kapcsolatos mikénti megvalósítása tárgyában.

A felállítandó keleti akademiában az örmény nyelvet is méltó hely fogja megilletni.

Az örmény nép már természeti hajlamánál fogva kereskedői szellemtől van áthatva. Alig van világrész, melyben különösön keleti czikkekkkel, be- vagy kiviteli kereskedést ne folytatna. Innen van, hogy a keleti kereskedelmi góczpontokon Konstantinápolyban, Smyrnában, Beirutban, Alexandriában, Jaffában, Jeruzsálemben, majd mindenütt találhatók kereskedelmi ügyvivők, consulok, tolmácsok. — Jeruzsálemben utazásom alkalmával magamnak is nagy hasznára volt az örmény nyelv ismerete; mert a jaffai ügyvivő Hágop Kevárkián, ki a vámházhoz utasított, megtudván beszédem után kilétemet, nemcsak a zaklatásoktól és fizetéstől menekedtünk meg, de többféle szivességben is részesültünk. Úgy-szintén a jeruzsálemi alconsul Paschal Kevárkián és alexandriai örmény kalauzunk a muszka consul tolmácsa részéről is. Így van ez Konstantinápolyban is, a hol a kereskedelem nagyobb mérvben van az örmények, mint a görögök kezén, a mint ezt a számos fermán (kiváltságlevél) is tanúsítja, melyeket a portától nyertek a kereskedelem biztonsága érdekében.

Keleten a 4 millio örmény közül a török uralom alatt mintegy két és fél millió örmény többnyire a kereskedésből él, s e nyelvet nemcsak a török, hanem a görög és arab is ismeri.

Az örmény a legrégebb művelt nyelvek egyike. Már az 5-ik században készült örményre átváltetését a szent-írásnak a „fordítások királynéjának“ nevezték el, szép nyelvezete miatt. S az összehasonlító nyelvészet terén is meglepő eredményeket mutat fel e nyelv, a mint ezt Serapion bécsi mechitarista, Patkanoff pétervári egyetemi tanár, Neumann, Petermann nyelvészek bizonyítják. Az örmény nemzet történelme, fontos ó-kori kincseket rejt a magyar történelem számára is, s irodalmi kútfői a keleti, jelesen az éjszak-ázsiai népek

élet-eseményeire s így a magyar nemzet ősidőire is világot vetnek.

Ez oka annak, hogy több európai fővárosban Párisban, Berlinben, Pétervárott, már e század elején tanszékeket állítottak az örmény nyelv számára.

Mindezen érvek elég alapot képeznek arra, hogy a felállítandó keleti akadémiában az örmény nyelv is csak úgy képviselve legyen egy tanszékkal, mint az arab, syr, chald, török és más keleti nyelvek.

ÁVEDIK LUKÁCS.

Áni, az utolsó örmény székváros romjai.

Irta: NOYÁK ANTAL. *)

A hazai örmények ős hazájának (Áni) romjai tanúságot tesznek arról, hogy az örmény nemzet is, melynek a keleti kereskedelemben hosszú időn át jelentékeny szerep jutott, — korán befogadta a lelket nemesítő kulturát s áldozni tudott a szép, jó és igaz eszményeinek megvalósításáért....

Az örmény történelem is — melynek lapjairól olvassuk azt, hogy ezen életrevaló nemzet figyelmes fiai nemcsak kiterjedt kereskedést folytattak és gyakran megfordultak a szomszéd népek nagy s virágzó városaiban, hanem a szépet és követésre méltót is, mit ezekben láttak, sajátjukká tették — igazolja ezen állítás helyességét.

Áni városát ugyan az élet fenntartására irányuló törekvésük körítette a barbár és hódítani vágyó hitetlen szomszéd népek ellen hatalmas várfalakkal; de az erős örfalakon belül világhírű templomokat is emeltek a keresztény hit dicsőítésére, közintézeteket, könyvtárt a tudományok ápolására, nagyszerű palotákat, fürdőket kényelmükre, melyek az akkoriban divatos arab és román stílusban voltak építve.

Ha figyelemmel szemléljük eriváni Kurkdján O. ritkaszép fénykép felvételeit Áni városának romjairól (40 darab) és Szárkiszéán Nerszesz velencei mechtáristának 1864-ben kiadott „Déghákêruthiun i miédz jév i pokhêr Hájsz“ (Nagy-

*) Gymnásiumi tanár Szamosujvárt. Szerk.

és Kis-Örményország helyrajza) című igen becses művét (105—137 lapig) gondosan átolvassuk: el kell ismernünk először azt, hogy a Bagratuni (Pákráduni) uralkodó család sarjai Ásot (Ásod) és Szêmbát (Szêmpád) királyok szerettek építkezni, — másodsor az is bizonyossá lesz előttünk, hogy az örmények magas fokú műveltséggel bírtak, és a művészet — különösen az izléses építés iránt nagy vonzalmat tanúsítottak.... Míg az Ársákuniak híres fővárosai: Ármávir, Vághársáván, Vághársábád, Eruántágérd, Eruántásád nyomtalanul elenyésztek s most csak kevés szavú emlékek hirdetik ősi létüket; — addig a Sirág tartományban még ma napság is elég jókarban található romok hangosan beszélnek egy dicső korról, melyben a Pákráduniak székvárosa a híres Ani virágzott... Ezek a romok arról győznek meg, hogy az „ezer-egy templomú város,“ nemcsak a keleti kereskedelem egyik góczpontja, hanem a kincseknek olyan tárháza volt, mely bámulatra készíti az utókort; azért az, ki e fényes város romjait szemléli, bizonyára méltó szavakban fog kifejezést adni a derék őseket megillető köteles elismerésének.

Vizsgáljuk csak közelebről az örmények utolsó királyi székhelyének romjait!

Áni Nagy-Örményország Sirág tartományában, a délről határoló Achureán folyó mellett, mely keletről nyugotra foly, — feküdt.

Védművei valának a faragott kövekből épült kettős sorú falak, a falak erős bástyái és tornyai. A kettős fal belseje régibb keletű, ezt könyörületes Ásot építtette 964-ik évben Kr. után; a külső falat hódító Szêmbát király emeltette 979-ben Kr. u. A falak kövei sárgás színűek, melyek között — különösen a tornyokon és bástyákon — itt-ott fekete faragott kövekből mozaik módra kirakott keresztetek láthatók. Megragadja még a szemlélő figyelmét a külső fal éjszak-keleti részének belső felében található dombormű, mely orosz-lánt ábrázol; ez szerintem hódító Szêmbát bátorságának kifejező jelképe.

A falakon — különösen a külső falon — sok felirást találunk; azonban a kövekbe vésett örmény betűket sok helyen már lerágta az idő vasfoga. — Van egy-két görög,

georgiai és perzsa felírás is, melyeken szintén meglátszik az idő romboló munkája. — Ezek a feliratok is igazolják, hogy az örmény királyság megdőlése után őseink nagyszerű városának birhatásáért a görögök, georgiaiak és a perzsák egymással véres harcokat vívtak. A sok felírás közül legépebb az, mely a külső-fal északi közép-kapúja felett látszik; ez 3 meter hosszú sziklába van vésve és 13 sort foglal magában.

Az erődítmények kapúi közül az első nézett keletre, a második, harmadik és negyedik éjszakra, az ötödik nyugotra; volt ezeken kívül a déli oldalon is egy kapú, mely az Áchuréán folyó fölött épült kétlábú köhídon át vonuló útra nyílt.

Az említett kapúk, valamint a falak is erős kövekből voltak építve. — Az éjszakra néző kapúk egyikén a város belsejébe jutva, előnkbe tárul az elpusztult város egész nagyságában; minden zuga tele van faragott kőomokkal; némely ház úgy elenyészett, hogy belőle mi sem maradt meg. — Elszomorító pusztulás minden felé!

Fel lehet ismerni e romokról azt is, hogy a házak négyszög alakban voltak építve; a falak pedig, melyek rendszeren kő- és téglából készültek, félméter vastagsággal bírtak; az építkezésre használt kőnem feketés színű. — A napjainkig fennmaradt egykorú emlékek arról tesznek tanúságot, hogy e város épületei igen diszesek voltak. A fény és pompa minden kellékével felruházott templomok és nagyszerű, aranyozott paloták ékesítették e város utczeit!

S mind ez ma már csak dűledező rom! A nagyobb és becsesebb kődarabokat el-elhordták a szomszéd lakosok; a mit pedig ezeknek kegyetlen keze megkimélt, azt az idő és természeti viszontagságok romboló ereje pusztítja folyton-folyvást még ma is...

Áni számos és monumentalis egyházai közül legjelentékenyebb, a csaknem még most is ép állapotban levő bazilika; ebben avatták fel az örmény patriarchákat, valamint itt koronázták meg a Pákráduni uralkodó családból származott örmény királyokat. — Ezt a székesegyházat II. Szêmbát király kezdette építtetni; de a befejezés emlékezetes

munkája I. Gagik, (Kákig) király nejének, Kátrámide királynének jutott osztályrészül; erről tanuskodik a bazilika déli oldalán levő örmény felírás, mely így szól: „Örmény időszámítás szerint 459. évben*) az istenfélő és lelkes Szárkisz örmény katolikosz, Kákig az örmények dicső királya és a georgiaiak sáhán-sáhja idejében, én Kádrámide (Gatramite) Vászág, a sziuniak fejedelmének leánya, örmény királyné, az Isten könyörületességétől indittatva, férjem Kákig sáhánsáh parancsából építtettem e szent-egyházat — melynek alapját nagy Szémbát vetette meg, — s állítottam Istennek új és élő lelki szülöttet és örökös emléket Krisztusnak, maradékaim és Szémbát fiai: Ábász- és Asotnak. Azt, ki e felírást figyelmeire nem méltatja, büntesse meg Krisztus.“

Az építkezés vezetésével, egykorú és hiteles feljegyzések szerint, Tiridát örmény építőmester volt megbízva, ki csakugyan 1010-dik évben Kr. u. az építést teljesen bevégezte

A bazilika magas oszlopai, a szép és merész hajlású boltívek, a fönséges szentély harmonikus méret-arányai a bámulat és csodálat el nem titkolható nyilvánítására ösztönzik a szemlélőt.

Míg a templom alapjának kelet-nyugati szélessége 23·68 meter és éjszak-déli hossza 35·53 m.; addig belsejének szélessége 20 m. és hossza 29·9 m. — E látszólagos nagy különbség, mely a külső és belső egyirányú kiterjedés között létezik, abban leli magyarázatát, hogy a falakon kívül négy lépcső huzodik körös-körül egy más fölött, egy-egy láb különbséggel, melyeknek legfelsejéről jemelkedik fel az épület fala.

A templom hajójában négy — az oldalfalakkal párhuzamos irányban helyezett — hatalmas oszlop áll, az oldal- és előfal oszlopaival átellenben; ezeken nyugvó erős boltívek tartják az épület kettős födélzetét. — A közép oszlopok köaötti távolság 8 m.; az oldal- és megfelelő közép-oszlop köze 1·8 m.; de az előfal és az első középoszlopig terjedő hosszúság 7·63 m.; a szentély és a mellette levő köz-oszlop távolsága 4·2 méter.

*) 459-hez hozzá kell adni még 551-et = 1010. L. Armenia I. sz. 5. lap.

A templom szentélye három részre van osztva; közepén a főoltár 3·9 m. küllővel ellátott félkör alakú falazata tizenegy karcsú, magos oszloppal bir; melyek között a mélyedés félkör alakot mutat. A szentély oldal-fülkéinek szélessége 3·95 m. és hosszúsága 6·6 m.; ezeknek oldalát az oltár-asztala körül elterülő félkör alakú fal (küllője 1·5 m.) képezi.

Belső stílszerű építés található az oszlopfejekon, a boltívek párkányain, az ablakok körül s az ajtók fölött; az ékítést a kövekbe dombormű módra véssett virág alakok és rózsák (rosetták) képezik.

Sajnos, hogy a belső felszerelésnek egyetlen maradványát, a szentély éjszak-keleti fülkéjének félig ép állapotban levő oltár-asztalát is nagyon megviselte a fölötte elrepült 800 évnek ezer-féle baja. — Ezen oltár-asztal alapja félkör s oldal ékítése megegyezik a szentegyház többi belső díszítéseivel.

Valamint a szentegyház, úgy a várost körítő falaknak is anyaga sárgás-szürke és feketés színű kő; ezen kövek olyan erősen állanak egymáson, hogy egyáltalában fel nem ismerhető, valjon mészzsel, más valami ragacsos anyaggal, vagy vassal vannak egymáshoz kötve.

A székes egyháznak három bejárata van; az egyik éjszakra néz, ez a patriarchák részére volt fenntartva; egy van a déli oldalon, melyet a királyok megjelenésekor nyitottak föl; végre a nyugati oldalon levő főbejárat az ájtatoskodó nép előtt tárult föl.

Mindkét oldal bejárásainak szélessége, beleszámítva az ajtók homlokzatán levő oldal-oszlopok átmérőit is, tesz 3·33 metert; az ajtók mélysége 1·7 meter, melyből 80 cm. az oszlopokra és 90 cm. a falak vastagságára esik.

A nyugati főajtó szélessége, az oldal oszlopok külső szélei között 5·45 m.; de az ajtó szélessége, itt is, mint a déli és éjszaki ajtónál 1·76 m.

A éjszaki (patriarchai) ajtó homlokzatát zömök, hengeralakú faragott kövekből összeállított oszlopok, s ezeken nyugvó félkörös boltívek alkotják; ezek mögött hasáb alakú oszlopok tartják a bolthajtást; mindkétféle oszlop-főken díszül a kövekbe faragott kettős sorú rosetták szolgálnak.

Ehhez hasonló a déli, vagy királyajtó homlokzata is, csakhegy ennek oszlopai, henger és hasáb alakokból vannak összetéve; az oszlop fejeken pedig már hármassorú díszítéseket találunk.

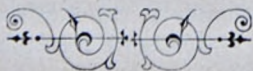
Az egyház ablakai keskeny nyílásúak és magasak; az ajtók fölötti ablakok homlokzatának felső részeit vízszintesen fekvő kövek képezik, míg a többiek, valamint a torony-ablakok felső részéinek zárkövei félkörös ívvel bírnak. Mindkét oldalon levő ablakot köröskörül különféle rosetták díszítik; a félkör ívvel bíró ablakok fölött kettős sorú párkányzat vonul el. Végre az ezek között levő karcsú, magas oszlopok által tartott ívek adják meg a stílszerű építés harmóniáját.

Négy önálló közép-oszlop fölött, az épület közepét torony foglalja el, mely aránylag alacsony és kúp alakú fődéllel bír. — A torony oldalán látható félkörös ívű ablakok, keskeny nyílásúak. . . . Ott, hol a templom- és torony-fedél a falakkal érintkezik, párkányzatot találunk. . . .

A templom benseje és körzete kő-romokkal van elborítva. . . . Fájdalommal telik az útas szíve midőn látja, hogy miként pusztulnak még maradványai is azon nagyszerű épületeknek, melyeket a hazaszeretet létesített. Pusztulnak; mert nincs ki gondozza; mert elmúlt a Pákráduni uralom dicső fénye. Vége már az egyházi ünnepélyességeknek is, melyeket e székes egyházban tartottak; a rég múlt idők nevezetes kulturájáról már csak e romok beszélnek. — Eloszlott a patriarchai fény; megszűnt itt az isteni szolgálat és ezek helyét a pusztulás s néma csend foglalja el! . . .

Ott hagyták kényszerült őseink, pompás templomaikat és nagyszrű városukat; — de az unokák, kiknek a dicső magyar nemzet alkotmányos országában lakóhelyet adott, itt az új hazában új szentegyházakat és csinos két várost építettek maguknak.

Azonban az unokák itt sem vesztegelnek tétlenül, hanem szorgalmas munkásság által igyekeznek e szabad, áldott hon melynek üdvös javát testtel-lélekkel előmozdítani legszentebb kötelességüknek tartják, — hasznos fiaivá lenni.

Az örmények Európában és különösen Austria-Magyarországon.

Gochlert után fordította és jegyzetekkel kísérte:

Dr. GOPCSA LÁSZLÓ.

II.

J. Metzburg (a cs. kir. főszámvevőszék alelnöke és tulajdonképeni megalapítója az osztrák statistikai bureau-nak) osztrák statistikai kézikönyvében

1830-ban a Galicziában és Bukovinában élt örmények számát	6000-re
„ a Magyarországon és Erdélyben élt örmények számát	7100-ra
1857-ben a Galicziában és Bukovinában élt örmények számát	4720-ra
„ a Magyarországon és Erdélyben élt örmények számát	6980-ra
1880-ban a Galicziában és Bukovinában élő örmények számát	3872-re
„ a Magyarországon és Erdélyben ¹⁾ élő örmények számát	3320-ra

teszi.²⁾

Csörnig: „Ethnographiájában“ 1846-ban a galicziai és bukovinai örmények számát 5380-ra, a magyarországi és erdélyi örményekét pedig 12.000-re teszi. — Ezen utóbbi túl-magas szám azonban valószínűleg tévedésen alapúl.³⁾

Ha már most az utolsó 50 évre vonatkozó egyes számadatokat összehasonlítjuk egymással, úgy a következő áttekintést nyerjük:

¹⁾ Metzburg, Csörnig előtt ismeretlen az unio-törvény.

²⁾ Hazai hírneves statisztikusok, köztük Keleti Károly, nem egyszer mutatták ki, hogy mindazon népszámlálási adatok, melyek hazánkra vonatkozólag 1857 előtt, mint az első rendszeres népszámlálás előtt közzététettek — sok tekintetben nem bírnak teljes megbízhatósági jelleggel. Fordító.

³⁾ Nem alapúl tévedésen! A mondott számnál is több örmény van az erdélyi hazarészben és Magyarországon. — Kövári László »Erdély statistikája« című jelentékeny művében (Kolozsvár, 1847. 191 lap) ezeket mondja: Minthogy alig van falú, hol örmény ne lakjék, városainkban pedig a kereskedők belőlük telnek: számukat bátran tehetni 10000-re. Szerk.

Ország	1830	1846	1857	1880
Galiczia . .	—	3.160	2.407	2.430
Bukovina . .	—	2.224	2.313	1.442
összesen	6.000	5.384	4.720	3.872
Magyarország	1.100	3.000 ?	1.079	} 3.320
Erdély . . .	6.000	9.000 ?	5.909	
összesen	7.100	12.000 ?	6.988	3.320
Végeredmény	13.100	—	11.708	7.192

A visszaesés a lefolyt 50 év óta mintegy 14·2⁰/₀ és ez legnagyobb részt a magyarországi tartományokban tapasztalható, hol is ennek főkép az elnemzetlenesedés az oka.¹⁾

A visszaesés Austria-Magyarországon főkép 1857-en innen lépett fel és pedig Magyarországra nézve 54⁰/₀, Ausztriára nézve pedig 18⁰/₀ fogyatkozás észlelhető; nemcsak itt, hanem Galicziában, Bukovinában is nagymérvű csökkenés mutatkozik.

Az egyes ausztriai tartományokon belől lakó örmények száma is 25 év óta hanyatlott, különösen azoknak, kik Bukovinából Galicziába vándoroltak, — a hová gazdag örmény földbirtokosok, névszerint Nikorovits G. Sniatinyból törzsrakonaival ment helyet cserélni.

A mily aránytalanul lakják az örmények a bukovinai és galicziai kerületeket, ép oly aránytalanul oszlanak szét a fővárosokban is, a mint ezt az alább közlendő táblázatos kimutatásból lehet észlelni.

E kimutatásból kitetszik, hogy míg az örmények száma 23 év óta Lemberg városában, a kolomeiai és sniatiny kerületekben több mint megháromszorosodott, addig a kutyi kerületben nagy visszaesés tapasztalható. — Bukovinának Csernovitz és Vischnitz városai kivételével, az itt

¹⁾ Az író »magyarországi tartományok alatt,« valószínűleg Erdélyt érti. — Ez helytelen, miután tudvalevőleg ma Erdély nem képezi tartományát Magyarországnak, hanem avval teljesen össze van olvadva. Fordító.

megnevezett kerületekben, különösen a szucsávi kerületben történt fogyatkozás. ¹⁾

Bukovina megszállása idején 1775-ben Szucsáva város volt főhelye az örményeknek, különösen a schismaticusoknak. — 1781-ben élt ezen városban 129- és 1825-ik évben 240 család. Ma itt már csak 558 örményt mutatnak ki. — Itt az örmények saját községet képeznek és birtokolják a zamkai és mitokai tanyákat (Szucsáva mellett), melyeknek jövedelmeiből papjaikat (két plebaniai kerületben) fizetik és iskolaikat, melyekben a tanulók örmény nyelven nyernek oktatást és nevelést, tartják fenn.

Város vagy tartomány	Népszámlálás		Emelkedés + Esés —
	1857	1880	
	örmények		
G a l i c z i a:			
Lemberg (város)	56.	192.	+ 136.
Bodhorodeczany	131.	35.	— 96.
Horodenka	129.	172.	+ 43.
Kolomeia	48.	177.	+ 129.
Kuty	1052.	843.	— 209.
Sniatyn	171.	519.	+ 348.
Stanislaw	95.	102.	+ 7.
Tysmienice	150.	61.	— 89.
B u k o v i n a:			
Cernovitz (város)	171.	276.	+ 105.
Kotzman	168.	87.	— 81.
Sadagora	171.	49.	— 122.
Sucsawa	1180.	558.	— 622.
Wischnitz	56.	196.	+ 140.
Zastawna	155.	91.	— 64.

Az Erdélyben élő örmények most leginkább az egyesült valláshoz tartoznak. ²⁾ Főhelyük: Erzsébetváros (ezelőtt

¹⁾ Az örmények száma ugyanazon időközben Bécsben 530-ról 284-re, Triestben pedig 53-ról 4-re olvadt le.

²⁾ A hazai örmények beköltözésük (1672) után nem sokára egyesültek a róm. kath. egyházzal; azóta közöttünk egyetlen egy nem egyesült sincs!

főhelye a schismatikus örményeknek) Gyergyó-Szent-Miklós és Szamosújvár.²⁾

Magyarországon az örmények gyér számban fordulnak elő.³⁾

A bécsi mechtáristák örömnépe.

(1887. Ápril 11.)

E folyóirat tisztelt olvasói előtt bizonyára tudva van, ama érzékenyen lesújtó veszteség, mely tavál váratlanul a bécsi derék mechtáristákat érte. Dr. Esztégár Vártán selimbriai érsek- és rendfőnököknek elvesztése okozta a sebet, melynek fájdalma határtalan, végnélküli....

De az öröm ragyogó napja nem késett, kellemes mosolyával enyhítő balzsamot csepegtetni a mélyen megsebzett, lesújtott szívekbe.

1886 augusztus 19-én az elhagyott nyáj új pásztort, az elárvult család új atyát lelt, édes vigaszul az elvesztettnek helyébe.

Az érdemes rend tagjai a szokásos módon ejtették meg a választást és a közbizalom egy olyan férfiúban összpontosult, kit méltán lehet a nagyok közé sorozni. Áydin Árzen méltó arra, hogy a bécsi tudós mechtáristák feje legyen. Ő, ki a nagyságot egyszerűséggel, a megérdemelt méltóságot a legkedvesebb finomsággal tudja párosítani. S ime! ki fényt, mely úgy is mostoha, sohasem űze, nagygyá lesz.

Igen! a fény és méltóság kereste fel őt, s szerénységének jutalmául a főapáti székre ülteté. Szentséges atyánk, dicsőségesen uralkodó XIII. Leo pápa pedig salamina-i érsekké nevezte ki.

Áydin Árzen 1825 január 19-én született Konstánti nápolyban, jámbor és vallásos szülőktől. 1840-ben a bécsi

²⁾ Az író itt elfelejti megemlíteni még Csik-Szépviz nagyközséget. Fordító.

³⁾ Ebben igaza van cikkírónak, amennyiben a mondott eljárás szerint keresztülvitt legutóbbi (1880) népszámlálás statisztikai adatai az «egyéb nemzetiségek» rovatában az örmények számát csak 3320-ban mutatják ki. — Ez pedig ugyancsak elenyésző kis szám a 15 millionyi lakosságban! Fordító.

mechitáristáknál novicius lett. 1845-ben pappá szenteltetett. Mint pap különféle hivatalokat viselt; helyét mindenkor önfeláldozó szorgalom- és lelkiismeretes pontossággal töltötte be; méltóságot nem hajhászva, egyedül Istennek szentelé életét 1886-ban a rend főapátjának választá meg és 1887-ben érseki rangra emeltetett.

Érsekké fölszentelése e hó 11-én ment végbe.

A bécsi mechitárista rendre nézve e nap kettős öröm-ünnep.

Nemcsak új főpapját látja ekkor az érseki méltóság fényében, hanem Kelet örmény kath. patriarchája, a nagynevű Ázárián eszme-gazdag beszédeiben, ki e napon szentelé fel Salamina érsekét, — gyönyörködik.

Az ünnepély 9 órakor vette kezdetét.

A pompásan felékesített, fény-árban uszó templom, a szó szoros értelmében zsúfolva volt; itt voltak a legnagyobb méltóságok is... és várták a nagy vendéget.

A jelzett órában indult ki az érseki lakból a díszmenet, mely a szerzet kapuján áthaladva, körmenetileg, a templom fő-bejáratán átment az oltárhoz. A menetet Ázárián patriarcha zárta be, kinek kísérője volt dr. Angerer címzetes püspök és dr. Gruscha tábori apostoli helyettes (tábori püspök.)

A sz. mise teljes segédlettel vette kezdetét. Evangelium előtt, a felavatandó érsek, háromszori térdhajtás után a patriarcha elébe járult, kit ez a szokásos keleti szertartás elvégzése után az Úr hős bajnokává felkent. A mise részt, mely az evangelium után következett, a patriarcha és az érsek együtt végezték...

Míg vigyázó szemünk ezen elbájoló, magasztos ténykedést nézte, addig az örömtől áradó, nemes lelkek fülei olyan ritka-szép énekekben gyönyörködtek, melyeknek főséges dallamai nem annyira emberi — mint inkább seraphi hangokhoz hasonlítottak. Ezen, nem közönséges énekek kellemes összhangját a szépnek, nemesnek, élvezetesnek, — a valóban művésziesnek vegyüléke képezte; az egyes zene-darabok annál lélekemelőbbek voltak, mert szövegként az örmény mise részek voltak feldolgozva.

Az áldozat bemutatása után az érsek áldását osztá — mint jó atya gyermekeinek — a rendtagoknak. Ezután a menet a mondott úton visszatért az érseki lakba, hol az új érsek az üdvözléseket fogadta. *)

És ezzel talán be kellene végeznem az ünnepély leírását; de nem, mert az emlékezés a múltból egy esetet idéz vissza, mely tollamnak még egy kis foglalkozást ad...

Vizsgálatok alkalmával, egy növendékpaptól azt kérdezte püspöke: „Meg tudná mondani, hogy a consecrálást mi követi?” Mivel a kérdezett késett a felelettel, tehát a püspök: „Na.... egy nagy ebéd!”

Igen! Az ünnepélyességek betetőzése a „nagy ebéd” szokott lenni.

És ez itt sem hiányzott!

Délután 6 órakor az érseki teremben összegyűlt vendégek, a jelt adó csengetyű-szóra, az ebédlőbe mentek. A díszes asztal körül láttuk dr. Ganglbauer bécsi bibornok érseket, Vannutelli biboros nuntius, Nerimán khán perzsa nagykövetet sat.

Ebéd alatt ügyesen szervezett zenekar játszott. Az eszme-gazdag felköszöntések sorát dr. Ganglbauer biboros nyitotta meg, ki német nyelven XIII. Leo pápát éltette. Majd később Vannutelli biboros nuntius állott fel, s szív-érzelmeit olaszul tolmácsolva, poharát I. Ferencz József dicsően uralkodó császár- és királyért ürítette. Kevés vártatva az ékesszóló Ázárián patriarcha törökül beszélt és a szultánt köszöntette fel. Ezután az új érsek, németül kért engedélyt a vendégektől, hogy anyanyelvén — örményül — fejezhesse ki háláját és köszönetét Ázáriánnak azon szivességért, hogy őt fölszentelni kegyes volt. Erre a patriarcha rögtön egy második felköszöntőt mondott örményül, melyben az érseknek kívánt minden jót. Néhány percz múlva a figyelem ismét Ázárián felé irányult, ki latin nyelven kezdett beszélni és Ganglbauer bibornok-érsekért hangoztatja el a „vivat“-ot. Aztán beszédét franczia nyelven folytatja tovább, s a nem rég biborral felékesített nuntiusat köszönti fel.

*) Egész nap folyton érkeztek üdvözlő táviratok.

A kedélyesen és vig hangulatban lefolyt ebéd 9 órakor végződött. A vendégek eltávoztása után azonnal útra készült a kitűnő Ázárián is; leirhatlan örömeinek kifejezése mellett búcsúzott és távozott el körünkől. *)

S most te nemes lélek Áydin Árzen! ki kiváló tulajdonaidért a köztisztelet tárgya vagy, fogadd el tőlem is a hűség, engedelmesség és törhetlen ragaszkodás virágaiból ezen alkalomra kötött koszorúmat!

ESZTEGÁR GERGELY.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Teleki Sándor gróf, a nagy hazafi és ragyogó tollú író, egy hozzá intézett felszólításra, a következő fölöttébb becses, gyönyörű sorokkal tisztelte meg a szerkesztőséget: „Nemcsak rokonszenven, de szeretettel viseltetem az örmény nemzet iránt. Annyi sok emlék köt egyeseihez gyermekségem óta; annyi sok jó barátom, jó emberem van közöttök és olyan jók voltak mindig irántam, — különösen áldott jó anyám iránt, míg én a száműzetésben voltam, hogy csak is elismeréssel, hálával köszönhetem meg irántunkí részvételket; — azért kedves tanár úr rendelkezék velem lapja számára, mert mindig készen találja tisztelőjét. TELEKI SÁNDORT.«

Két magyar-örmény hadvezér: Kiss Ernő, az aradi vértanú és Csetz tábornok emlékét kívánjuk ezuttal néhány sorban felújítani, — kik mindketten hazánk közelmúlt történetében, az 1848—49-iki válságos időszakban oly kimagasló alakjai voltak Magyarországon honvédelmének. — Kiss Ernő számos és nagysikerű csatákat vívott a Bánátban, hol ama mozgalmas napok őt, mint huszárezredest találták. Perlasznál elfoglalta a szerbek megerősített táborát, kik aztán nagy jutalmat tűztek ki fejére s boszúból megrohanták torontálmegyei birtokát. Kiss Ernő öt millio értékű vagyonában kegyetlen pusztítást vittek véghez. Ellemér-en levő nagyszerű kastélyát feldúlták, drágaságait elrabolták, húsz mázshányi ezüstueműjét a temesvári várba hurczolták. A magyar kormány őt tábornokká, utóbb 1849 elején altábornagygyá nevezte ki, s Debreczenben a „magyar érdemrend“-del tisztelte meg, mit néhány hó múlva életével fizetett vissza hazájának! — Másik „országosan ismert jeles“ hadvezérünk e viharos időkben: Csetz János tábornok volt; ki — midőn Bem Erdélybe érkezett, Kossuth által Csetzhez utasítva — Szilágyosomlyó alatt éppen azzal foglalkozott, hogy az Erdélyben elszórt magyar csapatok maradványait összeszedje és újjászervezze. Tudvalevő dolog, hogy a kolozsvári diadal,

*) A keletiek az idén — a juliusi naptár szerint — a húsvéti ünnepet nálunknál egy héttel későbbben ülték meg. Azért utazott el tehát a ritka vendég oly hamar; mert nagycsütörtökön székelyen ohajtott lenni.

valamint több dicső hadjáratban — melyekben a lengyel hőssel osztályrészes volt — Bem mellett Czecz Jánost illeti az oroszlan-rész. Czetz a nagy nemzeti tragoedia végével egyideig még barátainál rejtőzködött, míg végre honát elhagyni kényszerülve, Angliába menekült. . . Az örmények átalában — mint Lukácsy is „Adalékok az erdélyi örmények történetéhez“ czimű vita-iratában kiemeli — aránylag nagy számmal küzdöttek és vérzettek el a magyar oldala mellett 1848—49-ben, gazdagon levén számukhoz képest képviselve csaknem minden magyar érzedben, a katonai rangfokozatnak majdnem minden osztályában, a Szamosfalvánál, Kolozsvár kapuinál, Piskinél, Segesvárnál és egyebütt elesett honvéd-közkatonáktól kezdve föl egész az Aradon elvérzett Kiss Ernőig!

Örmény nemesi felkelők a napoleoni hadjáratokban. 1809 febr. 3-án kelt hivatalos feljegyzés szerint az I. Napoleon seregei ellen elrendelt utolsó magyar nemesi felkelésben Szamosujvárról a következők vettek részt: „Balta Márton fia, Emanuel, lóháton; Kovrik Theodor fia, János, lóháton; Kovrik Simon lóháton; idősb Kovrik Márton gyalog; ifjabb Novák Márton lóháton; Balta Gergely fia, János lóháton; Szárokán Kristóf lóháton; Novák Jakab lóháton; Novák János gyalog; Novák Emanuel gyalog; idősb Lászlófi Bogdán lóháton; Mártonfi Miklós gyalog; Verzár Lukács lóháton; Verzár Joáchim lóháton.“

ÖRMÉNY LAPOK SZEMLÉJE.

Az „Egyesült örmény társaság.“ (*dahaghuu nühannuhhuu*) 35 iskolát tart fenn, melyek egy részének költségeit a nemzeti érdekeket szolgáló örmény nők (*uqqauunthu zaynuhuu*) egylete fedezi; 6 iskola Ciliciában, a többi Örményországban van; a növendékek (fiú és leány) száma 3500. Az említett 35 iskola közül 10 középiskola (*ghararhuuunhuu nuu huuhannuhhuu*) a többi falusi népiskola; a társulat szép alaptőkével rendelkezik. (Arev. 1887 febr. 22. 931 szám).

Smyrnai aga. — *haghghuuh* — végrendelete értelmében minden évben 1200 rubellel (2000 frt) fog a vidéki leányok nevelése, az örmény nyelv-, örmény történelem- vagy Örményország földrajzáról szóló új és legjobb műnek szerzője díjaztatni. A bíráló bizottság az idén az első jutalmat „Sziszuán“ írójának (a híres Álisán Leont velenczei mechtárista atya e derek munkát Ciliciáról irta) adja. (Árévelk febr. 3. 915. sz.)

A nagynevű örmény költő Kámár Kháthiba (írói neve a jeles Pátkánian Raphaëlnek, kitől egy gyönyörű költeményt dr. Simay János igen sikerült fordításában „Armenia—nk is közzölt) — felgyógyulása után Moszkvából Pétervárra ment agg apja és rokonai látogatására. . . Innen most tért vissza lakóhelyére Új-Náchicse vánba. Úti emlékeit közölni fogja. (Marseille-i Armenia 1887 márt. 19. 60 szám).

Felelős szerkesztők és kiadó tulajdonosok:

GOVRIK GERGELY és SZONGOTT KRISTÓF.

Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda Szamosujvárt.